

A „RUTHÉNKÉRDÉS” HEZ...

II.

A MAGYARORSZÁGI
RUTHÉN NÉP
ÉS A NÉPOKTATÁS.

Írta és a Néptanulmányi Egyesületnek a M. Tud.
Akadémiában 1914. évi Június hó 4-én tartott ülésén
előadta:

SZÉMÁN ISTVÁN

szentszéki tanácsos, kir. kath. főgimn. r. hittanára
a felsővízközi járás iskolafelügyelője.

Nyomatott a Szent Miklós könyvnyomda r. t.-nál
Eperjes. 1914.

A magyarországi ruthén kérdés körül még egyre forrongnak a vélemények és e szegény nép sorsa, anyagi és kulturális helyzete felé napjainkban erősebb reflektorok irányulnak, amelyek fényénél sok fájó seb, pusztuló remény s epedő vágyakozás bontakozik ki előttünk. A hivatalos közegeknek segítségére siet az önkéntes népmentők csapata is, amely bűvár módjára igyekszik felszínre hozni e nép lelke mélyen szunnyadó, vagy immár ébredező energiákat, hogy azokat a magyar nemzeti egység s törekvések ösvényére irányítsa.

Mindamellettröstelkedve kell bevállásunk, hogy a magyarországi ruthén népethographiájával és helyzetével a külföld — a maga szempontjából — előbb kezdett foglalkozni, mint mi s így lett lassacskán kérdéssé az az ügy, amelynek preventív munkával egyáltalán nem lett volna szabad hullámokat vernie. A túlzó ukrainizmusnak Miskolczig kikerekített térképe, a szizmának

érzelmi kapcsolatokat kereső polip nyúlványai bizonyos tekintetben figyelem és vita tárgyává, sőt tényezővé tették, vagy ha tetszik, leendő zsákmánnyá predesztinálták a félmilliónyi magyarországi ruthénséget.

S ma — sajnos — a külföld úgy tekint e békés s általában tiszta gondolkodású és érzésű népre, mint a melyhez köze volna s. mind a melynek segélykiáltása túlhallatszik a Kárpátokon s jogosan dobbantja meg sok-sok fajrokon szívét. Tény, hogy a külföldi figyelemmel kíséri e nép sorsát, hogy mily gondolatokkal, vagy célzattal, annak fejtegetése távol esnék témámtól, amelynek terén belül, előre is bátor vagyok kijelenteni, inkább bizonyos tapasztalati tények konstatalására és bizonyos meglévő bajok lehető orvoslására óhajtok kiterjeszkedni, nehogy a kérdésnek kiváló szakemberek által megvitatott pontjait újra felszínre hozzam. Így a külföldi sajtó állásfoglalásának ismertetését is el kell hagynom, mert az úgy is oly körben agitál, amely a magyarországi ruthén nép zömétől nemcsak egészen távol áll, hanem jóformán teljesen ismeretlen is előtte. Az egyik amerikai ruthén orgánumnak egy-két nyilatkozatát azonban nem mellőzhetem, részben azért, mert szorosán a tárgyamba vág, másrészt pedig, mert

a magyarországi ruthének a legközelebbi vérei, szülői, testvérei, rokonai s a hazába visszaszivárgó honfitársai, sőt még az itthoniak is olvassák e lapot s így az öntudatosan markol bele a ruthén nép érzés- és gondolatvilágába, hogy ott bizonyos ideákat elvessen, vagy mások által felépített ideálokat romba döntsen.

A „Rusin“-nak két cikkével óhajtok röviden foglalkozni. Az egyik 1913. márc. 20-án jelent meg s reflexiókat fűz az „Eperjes“ c. egyházmegyei hivatalos tanügyi lap megindításához, amelyben Magyarországból kivándorolt olvasó közönségének a maga felfogása szerint jelöl irányt s nemzetiségi szempontból tetszetős argumentumokat hoz fel, de elfeledi, vagy nagyon jól tudja azt, hogy az ő elvei szerint eljárni annyi volna, mint a magyarországi ruthén nép körében felébreszteni a kísértő nemzetiségi kérdést s eddig ismeretlen szenvedélyeket korbácsolni fel, amelyeknek a vallás és a hazaszeretet is könnyen láthatná kárát. Engedelmet kérek, hogy az egyik cikknek egy-két csekélységemet nem épen hízelgőén aposztrofáló kitételét is bele kell szőnöm előadásomba, de a gondolat-kapcsolás miatt lehetetlen volt kihagynom, (különben épen a személyes él

miatt másfél esztendeig hallgattam róla). „Az ilyen újság kiadását — lehet, hogy dicsérni fogják a magyarosítás szempontjából, de ez nem népművelés, hanem *népgyikolás* — írja a nevezett lap. „Egy más nyelv terjesztésével a nép nyelvének védelme nélkül a nép elveszti nyelvét és pusztul.“ — „Ruthén a nép, ruthének az iskolák és a tanítók, az ő hivatalos orgánumnak is elsősorban ruthénnek kell lennie s csak másodsorban magyarnak.“ — íme az új világba szakadt ruthént felvilágosítják, hogy mi tulajdonképen egy népet gyilkolunk — és oda meri írni a cikkező, hogy „ők (t. i. mi) nem akarják, hogy éljen.“ Kioktatja a népnevelés vezetőit, hogy törődniük kellene azzal, hogy ruthén könyvek és újságok kerüljenek a nép kezébe. „Különösen Szémán I. atya fordíthatná erre irodalmi tevékenységét! — írja tovább. — Szorgalmasan és szépen ír, de magyarul. Ezzel eléri, hogy a magyar lapok néhány sorban megdicsérik — s *egyebet semmit*.“ „A magyar irodalom oly gazdag, hogy abban az ilyen írások majd semmit sem jelentenek! *Magyarországon ellenben a ruthén irodalom oly szegény, hogy ezen a téren a legcsekélyebb valami is megbecsülhetetlen!*“ Aztán ecseteli, hogy erkölcsileg és *anyagilag* is jövedel-

mezőbb lenne reám nézve, ha ruthénul írnék. Végül megint elismerni, hogy ilyen „hivatott“ és „tehetséges“ embernek éltetni kellene ezt a népet, nem pedig gyilkolni, mert „minden gyilkos átkozott. . .“ íme a dicséret, a leki-csinylés, a csábítás és gúny fegyverétől sem jriad vissza a céltudatos munka. Annak ide-jén félre tettem a cikket s megértettem belőle, hogy ok nélkül is hogyan próbálják ineghurcolni a legönzetlenebb törekvéseket, sőt még az ily csekély pontokat is, mint jó magam, igyekeznek gyűlöletté tenni egy oly nép előtt, amelynek fiait, elemi- és felső-népiskolában tanítottam s jelenleg középisko-lában tanítom csak azért, mert azt teszi, emit szent meggyőződés diktál s azért, mert piás úton akarjuk szolgálni e nép ügyét, mint ők.

Bocsánat ezért a személyi kitérésért, de láthatjuk belőle, hogy milyen irányban szeret-nének látni odakint a magyarországi ruthénség kultúrájának jövő haladását s mily irányban ébresztgetik itthon öntudatát. Végül ezzel igazolni is akartam, hogy milyen jogcímen szólok e forrongó kérdéshez ezen az előkelő helyen. Már el is felejtettem volna a cikket, de a nevezett lap legutóbbi 3. számában „A kisorosz- katolikus szellem föltámasztása

Magyarországon“ címen cikksorozatot vettem észre, amelyben a lerakott nemzetiségi vágányokra vissza-visszatér. Úgy látszik, hogy a ruthén nemzetiségi eszme élesztgetői is átértik azt, amit Deák Ferenc oly klasszikusan fejezett ki, hogy „korunkban csak azon nemzetnek van biztos politikai jövője, mely komolyan törekszik az általános műveltség színvonalára emelkedni s azon előre haladni.“ Azért akarják a ruthén népet is bele kapcsolni a szláv általános műveltségbe és kultúrába, hogy azután politikailag is a maguk érzelmvilágába kapcsolhassák. F. é: május 7-ikén a következőket írja: „A kisorosz nemzeti szellemnek Magyarországon való föl-támasztása szempontjából haladéktalanul szükséges a népgyűlések tartása“, amelyeknek biztosítását a gyülekezési jogban látja. „A ruthén nép ismerje meg magát és még lesz belőle valami. Ismerje meg *múltját*, történelmét, dicső elődeit, az ő értéküket, küzdelmeiket, szenvedéseiket, érdemeiket, az általuk kivívott jogokat; ismerje meg *jelenét*, a maga embereit, vezetőit, helyzetét, elhagyatottságát, jogait, erejét; ismerje meg s becsülje, vagy vesse meg, tervei legyenek a jövőre : emlékezni a múltra, javítani a jelent, s biztosítani a jobb jövőt,“ Ezt olvassa hét-

ről-hétre az idegenbe szakadt ruthén nép s így lesz Amerika a magyarországi ruthén kérdésben a ki- és bevándorlás által szinte szuggeráló tényezővé a nemzetiségi tendenciákat illetőleg. (Ennek is lehetne legalább némi tekintetben útját vágni, de erről témám keretében nem szólhatok.) Mindezekkel, a magyarországi ruthén nép körében lassanként elhintett szeparáló eszmékkal szemben oda állunk a magyar nemzeti kultúra kincseivel s bizalommal kínáljuk meg vele az eddig testvéries egyesülésben élő ruthén népet s annak józan része örömmel is lát minden önzetlen törekvést, itt azonban meg kell állnunk s ha azt akarjuk, hogy ez a missziószerű akció sikeres legyen, — nekünk is előre meg kell fontolnunk eljárásunk minden kis részletét — s valósággal a tanításban érvényesülő formális fokozatok mintájára kell haladnunk a megvalósítás terén, nehogy félreértés, vagy pláne reakció keljen önzetlen munkánk nyomán. Még a részletkérdéseknél is számolnunk kell a néplélek természetes igényeivel, a nép gazdasági és szellemi helyzetével — s meg kell találnunk ezekben is azt a bázist, amelyre nyugodtan építhetünk. — Számolnunk kell azzal, amit Széchenyi mond a nemzetiségről, hogy ez

az „emberi lény minden ereibe s lelki legbensőbb rejtekeibe szőtt természeti tulajdon, melyet az önbecs megsemmisülése nélkül szinte oly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szív kiszakítása után világunkon többé élni nem lehet.“ Itt van az a pont, amelyen nem szabad könnyelműen átsiklanunk: vagyis a szeretet és megbecsülés, anyagi és szellemi felsegélyezés által kell azon munkálkodnunk, hogy a ruthénség maga érezze át, hogy a nemzetiség, amint ugyancsak Széchenyi mondja az egyes személyekhez hasonlítva: „a rokonok közti szeretet, barátság s a családbeli becsület fenntartását eszközlő éberség“ is, amely szeretetet, barátságot a magyarral szemben kell éreznie s a családbeli becsület fenntartását eszközlő éberséget mindenkor a magyar nemzettel való közös sorsra kell értelmeznie. Céltudatos és jól megalapozott munkával ez nem is lesz oly nehéz, hisz amint Eötvös József mondta a XIX. század uralkodó eszméinek befolyásáról írott művében „a nemzetiség eszméje az egyes népek azon törekvésében nyilvánul, mellyel mindegyikök azon helyzet elfoglalása után fárad, melyre magát múltjánál, történeti jogánál, vagy más tulajdonságainál fogva jogosítottnak véli.“ Legyünk

tehát rajta s ma már bizonyos történeti alapon folytathatjuk azon munkánkat, hogy a magyarországi ruthén a maga múltját, történelmét a magyar nemzetében keresse — s ha ezt elértük, akkor zökkenés nélkül tesszük őt a magyar kultúra részesévé. Ezen a téren azonban eddig kevés történt. Ruthén népművelésről sem ilyen, sem más szempontból nem igen beszélhetünk. A népoktatással kapcsolatban már elindultunk a cél felé, de ha a végső cél már ki is volna tűzve, a hozzá vezető utak még kiépítve nincsenek.

A ruthén nép kulturális haladásáról való eszmecsere kapcsán a ruthén kérdés komplexumából épen ezért választottam a népoktatás ügyét, amelyről szólva, itt-ott szinte kicsinyeseknek látszó apróságokról is lesz szó, de minden nagy kérdés apró mozaik-szerű részekből alakul naggyá és nyúlik bele a nemzeti vagy a közélet sok-sok vonatkozásába.

A kérdés tehát: „A ruthén nép és népoktatás.“

A statisztika a legújabb időkig hazánk területén a ruthénség lakta vidékeken találta majdnem a legtöbb analfabétát. Tény, hogy a kulturális elhanyagoltság sok helyütt nemcsak szembeszökő bizonyítékokat szolgálta-

tott, hanem valóságos siralmas képet is mutatott. Ma azonban már nem olyan szomorú ez a kép, mert legalább is egyes ruthén vidékek a tanügy tekintetében oly rohamos és feltűnő haladást mutatnak, hogy *aránylag* az ország sok más vidékénél jobban állanak. Mindamellett, hogy tanügyi tekintetben a viszonyokhoz mérten elég kedvezőnek mondható a helyzet, mégsem állíthatjuk *azt, hogy* a ruthén nép kulturális haladása lépést tartana az iskolázással vagy, hogy az iskoláztatásba fektetett anyagi és szellemi tőkének megfelelően gyümölcsöznék. A részletkérdésektől eltekintve, ennek a jelenségnek mélyre iható okai vannak. Első és legfőbb oka az, hogy e népnek újabb kultúrája egyáltalán nem volt megalapozva. Saját anyanyelvén sem volt a megfelelő kiképeztetése, amelyre építeni lehetett volna.

A rendszeres iskolázás pedig a ruthén nép körében is a magyarosodás jegyében indult meg s így nem bírja az előtte, anyanyelvén is nagyrészt ismeretlen anyaghalmazt appercipiálni, szellemi tulajdonává tenni úgy, hogy a ruthén nép elemi iskoláinak kétségkívül megállapítható szép eredménye sokszor szinte múló tünetnek tekinthető, amennyiben az életre kiható jelentősége alig van. Pedig

nem lehet azt mondani, hogy a ruthén nép nem szereti az iskoláját, eltekintve a nehéz gazdasági helyzetéről, amely sokszor kényszeríti a szülőt arra, hogy gyermekét a munkában segítőül használja, — szereti az iskolát, szívesen látja, ha gyermeke tanul és ami más nemzetiségnél nem tapasztalható, örvend annak, ha gyermeke az állam nyelvét elsajátítja, örvend nemcsak az abból származó haszon, hanem a hazaszeretet szempontjából is. Amikor azon panaszkodik, hogy sokszor az ő nyelvét nem értő tanítók kerülnek iskoláikba, ez a panasz is minden tendenciától ment, — pusztán a tudnivágyó embernek természetes és jogos kíváncsisága, amelyből kifolyólag ő is szeretne a tudás országának legalább előcsarnokába bepillantani, de nem lehet, mert a nyelvét nem értő tanító képtelen a felnőttek körében is annyira fontos szociális hivatását betölteni s emellett gyermeke sem rendelkezik anyanyelvén azon fogalmakkal és kifejezésbeli készséggel, amelylyel a magyarul tanult elemi ismereteket tudni vágyó szülőivel közölhetné. Ebből származik aztán még az a baj is, hogy a tanító munkáját sokszor nem értékeli, de értékelni sem tudja, mert a gyermekének tudását meg nem érti és nem ismeri s így

azt ránézve fölöslegesnek, sőt haszontalan-
nak tartja, így a tanítóban pedig első sor-
ban a *kántort* keresi és becsüli. De hogy a
ruthén népnek van érzéke a kultúra iránt,
annak kétségtelen bizonyítéka az, hogy óriási,
erejét meghaladó áldozatok árán is modern
iskolákat emel s a fenntartás évi terheit, cse-
kély kivétellel szívesen viseli, ha alkalma
van rá, szívesen tanul, sőt, mint az amerikai
kivándorlóknál sűrűn tapasztaljuk, felnőtt
korban is szívesen megtanul írni, olvasni.
Ugyanezt látjuk a házi iparral, jobban mondva
házalással (Kövesfalva: drótozás; Bélavézse:
kosárfonás, házi eszk. Felsőcsernye: ado-
mánygyűjtés) foglalkozó ruthéneknél is, akik
világjárásuk közben bámulatos nyelvismeret-
tel és tapasztalattal térnek vissza.

A tétel részleteire térve, legalább nagy
vonásokban veszem sorra azokat a kérdé-
seket, amelyek a ruthénség jelen népoktatási
helyzetét érthetővé teszik és annak fejlesztésénél
figyelemre méltók.

a) Az iskola építés.

Az 1907. évi XXVII. t.-c. és az ezután ki-
adott miniszteri rendeletek a felekezeti iskolák
segélyezése révén bizonyos követelményeket
állítottak föl azokkal szemben. A nagyobb
állami segélyezést megelőzőleg nagyon lanyhán

voltak végrehajtva 1868. XXVIII. t.-c. rendelkezései is s így az újabb iskolai törvények érelyes életbeléptetése váratlanul és egyszerre a nép anyagi erejét felülmúló iskolai terhet rótt a fenntartók vállaira. Az utolsó 20—25 esztendőben sorra emelkedtek ugyan a modernebb iskolai épületek, amelyek bár újak, de az egységes irányításnak és ellenőrzésnek a múltban való fogyatékosága miatt, már most sem mindenütt felelnek meg a legújabb követelményeknek. Nem csoda tehát, hogy a gyors egymásutánban reá zúduló anyagi terhekkel szemben a nép itt-ott berzenkedik. Ezek az építkezési terhek a legutóbbi súlyos gazdasági esztendőkből még jobban sújtják a népet, amelynek az építkezésben semmiféle segítsége, támogatása nincs, sőt, még a teher arányos elosztódását szolgáló amortizációs kölcsönt sem veheti igénybe, mert csekélyke földbirtokának egyetemleges megterhelése az esetleges hiteltől fosztaná meg az iskolafenntartó lakosságot s ezáltal amúgy is nehéz gazdasági helyzetét súlyosbítaná, amennyiben az első helyre betáblázott jelzálogkölcsön után újabb kölcsönre egyáltalán nem számíthatna. Így érthető az, hogy nem egy 30—40 házszámból álló ruthén községben öt-hatszáz korona, egy év alatt

befizetendő iskolaépítési teher is esik egy-egy gazdára s nem egyszeri létfenntartásához szükséges házi állatját, ingóságát vagy ingatlanát kénytelen eladni, hogy kötelezettségének eleget tehessen. Az iskolán kívül a templom, parochia, papi és tanítói gazdasági épületek fenntartásával járó rendes és rendkívüli kiadások teherviselő képességét sokszor messze felülmúlják. Az építési terhekkel szemben bizonyos egységes következetes és humánus eljárás segíthet. Nagyobb építkezési segély, kamatmentes, betáblázás nélkül adandó állami kölcsön s figyelmet érdemlő esetekben nagyobb haladék engedélyezése könnyítene a nép terhén. A régi épületekkel szemben a minimális követelmények felállítása s az ujakkal szemben pedig a következetes állami ellenőrzés is sok bajnak venné elejét.

Az épületek fenntartásával kapcsolatos tisztogatás és fűtés is új teherként nehezedik a fenntartókra, amennyiben újabban a fahordást és a portánként való tisztogatást a legtöbb vármegyében nem engedik meg. Így esett meg több községben, hogy az iskola tisztogatásra pénzért senki sem vállalkozott.

b) Az iskola felszerelése.

Az iskolák felszerelésének kérdése is jó sok helyen odiozus. Sokszor egy-egy csekélyke új tétel beállítása a költségvetésbe, valóságos harcot provokál az iskolaszékekben, amelyek jelen rendszerükben legalább itt a felvidéken sokszor csak kerékkötői az iskolaügynek, nem pedig előmozdítói.

A felszerelésre azért nem igen szeret áldozni felvidéki nép, mert pl. a szemléltető képek, természettani eszközök túlságosan drágák, hamar romlanak, s gyakran változnak, gyakran hasznukat sem tudja belátni. A gyakran változó ellenőrző közegek is az ő felfogásuknak vagy módszerüknek inkább megfelelő tankönyveket s ezzel járó szemléltető eszközüket ajánlják, illetve rendelik el s ez is állandó és sokszor indokolatlan terhet jelent. Ezen a bajon csak a vallás- és közoktatásügyi kormány által kiadandó egységes és így olcsóbb szemléltető eszközök kiadása s az ingyen taneszközök szélesebb körű kiterjesztése segíthetnének.

A *tankönyv* kérdés ugyanily odiosus. A jóformán év-év mellett változó tankönyvek, különösen a több gyermekes szülőnél jelentékeny kiadást okoznak. Hozzá még a másik baj az, hogy ha rajtuk is van, hogy idegen

ajkúak számára íródtak, sokszor oly messze esnek (főképp az olvasókönyvek) a ruthén népnek fogalomkörétől és lelki világától, hogy a tanító sem tud velük boldogulni, nem is használhatja azokat s így a drága pénzen megvett könyv értéktelen lomként hányódik el. Ezen a bajon a pedagógiai tudáson kívül a nép nyelvét s lelkivilágát, költészetét ismerő egyének közreműködése segíthet. Az általános hazai és emberi vonatkozások mellett főképpen az olvasókönyvekben és a beszédertelem gyakorlatok, valamint az ismétlő iskola anyagában nem szabad figyelmen kívül hagyni a nép szűkebb világát sem, amelyben való okosabb elhelyezkedésétől sok tekintetben függ az ő boldogsága is. Sok, szomorúan érdekes példát hozhatnák fel arra nézve, hogy mi minden és tőle messze eső témával foglalkozik a ruthén iskolás permek, míg az ő életéről szó sem esik.

Az iskolaépítés, illetve fenntartás kérdésénél ki kell térnem a *csatlakozó iskolaközségek* ügyére is. A csatlakozó községek amellet, hogy hátráltatják a tanítás menetét, a hozzájárulási arány miatt is sokszor vitás jogi helyzetet teremtenek. Hátráltatják a tanítás menetét, mert sokszor, különösen hófúvás, télvíz, őszi esőzések idején egyáltalán nem

küldhetik a gyermekeket a szomszédos községekbe s így meg-megakasztják az iskola munkáját. Külön iskolát a legtöbb ilyen község szegénysége és a tankötelesek csekély száma miatt sem állíthat. Van ennél azonban még szomorúbb helyzet is, amikor a község maga sem állíthat iskolát s földrajzi fekvésénél fogva iskolailag sehova sem csatolható; s így egyelőre tétlenül kell néznünk, hogy az ott felnövő nemzedék évtizedekre ki van zárva a kultúra áldásaiból. Nagy hátránya a ruthén népiskola ügyének az is, hogy sok helyen ha van is iskola s azt nagy áldozatok árán fenn is tartja, tanítót nem kap, vagy ha kap is, olyat kell elfogadnia, amilyen akad. Ismerek több olyan ruthén községet, ahol 30—40 év alatt összevéve alig volt egy-két évig tanító s ha volt is, még a költözködési költségeket sem tudta leszolgálni. A kultúra iránt való vágyakozás ilyen helyen is ki-kitör és sokszor szinte megható módon kérnek tanítót, sőt újabban már a tanítónőket is befogadják iskoláikba, bár eddig többnyire húzódoztak tőlük, amennyiben főképp a filiális egyházakban a mélyen vallásos ruthén nép nagy hiányát érzi a jó kántornak főképpen akkor, amikor vásár- és ünnepnapon a reggeli és délutáni isteni tiszteleteken sem

gyűlhet össze s az anyaszentegyházban sem hallgathat misét.

c) A népoktatás ingyenessége.

A népoktatás ingyenességéről intézkedő törvény a legtöbb helyen igen csekély, vagy semmi könnyebbséget sem hozott a ruthénségnek. Az a szoros viszony, amelyben az iskola az egyházzal él; nem tett különbséget egyházi és iskolai teher között még abban az esetben sem, ha az iskolaköteles gyermekek után fizették is a fenntartók a járulékokat. Még ilyenkor sem számolták el tandíj címén s így a törvény betűje szerint elestek a tandíjváltás kedvezményétől, sőt újabb teher háramlott rájuk, mert az eddig tanulónként fizetett 30 filléres nyugdíjjárulék helyett az 50 filléres beíratási, illetve könyvtári járulék szedendő minden beíratkozott tanulótól. A legtöbb helyen csakis az ismétlő iskolások tandíja lett megváltva, ami azonban legjobb esetben az évi 6 és 30 korona között váltakozik s tehercsökkenést alig jelent. Nagyon érzi a ruthén nép ennek a helyzetnek a ferdeségét, főképen ott, ahol szomszédságában más felekezetű iskolák vannak s ahol a tandíj-váltás előnyei tényleg nagy terhet vettek le az iskoláztató szülők vállairól. Igazán szomorúan

érdekes dolog az, hogy amikor a törvény a leghumánusabb intencióval a legszegényebb iskolafenntartókat akarta menteni, ugyanakkor az élelmesebb, rendezettebb vagyoni viszonyok közt levő iskolák fenntartói élvezik a törvény kedvezményét, míg a ruthén nép az ingyenes népoktatás címén az ingyenesség előttinél is nagyobb iskolaterhet kénytelen viselni. Valami módját kellene találnia a törvényhozásnak, hogy ez a kérdés, ha nem is visszamenőleg, de legalább a jövőre nézve szanálható legyen. Voltak olyan esetek is, amint több felebbezésből (Garamfő, Gömörvm.) láttam, hogy az iskolai számadásokban feltüntetett tandíjat sem ismerték el a közigazgatási hatóságok, mert azok nem külön, hanem az egész iskolai jövedelem keretén belül lettek elszámolva. Sok helyen már elkeseredett hangon is beszél erről a nép, de ne csodálkozzunk rajta, mikor helyenként olyan szegény, hogy a legsilányabb táplálékon kívül, más emberi szükségletnek (pl. ruházat) sem képes eleget tenni, úgy, hogy amint a Makoviczán magam is láttam, a kisebb gyermekek a házban teljesen meztelenül vannak, mert vagy abszolúte nincs ruhájuk, vagy pedig meglévő, otthon készült egyetlen ruhájukat így kímélik. Sőt ez esztendőben több

olyan eset is történt (Cseres), hogy a szülő hiteles községi bizonyítvánnyal állított be hozzánk, amelyben igazolva volt, hogy gyermekét, mivel semminemű felsőruhája nincs s ilyet beszerezni képtelen, iskolába nem küldheti s könyörgött, hogy a mulasztási bírságpénzek elkerülése végett egyházhatósági bizonyítványt is adjunk neki.

d) A ruthén nép tanügyének nagy akadálya a *legelő- és pásztorkérdés* rendezetlensége. A legelőkérdést, amelynek nyomorúságairól igen sokat lehetne beszélni, okvetlenül és mielőbb tanulmányozni kellene, mert ez sokszor lehetetlenné teszi némely községben az egyedüli gazdasági ág, a marhatenyésztés fellendülését s a földművelés gyakori csődje miatt növeli a kivándorlást. Ez azonban nem tartozik szorosan a tárgyunkhoz, csak a vele szoros összefüggésben lévő *pásztorkérdés*. A tagosításának és a legelő kérdés rendezetlenségének következménye az, hogy az egyes községek közös pásztort nem is tarthatnak s miután a férfi munkaerő a kivándorlás folytán úgyszólván minden községben a minimálisnál is kevesebb, az iskola gyermekeket kell befogni pásztoroknak. Eltekintve attól, hogy az ilyen fejletlen korú fiú- és leánygyermek pásztorkodása sok er-

kölcsi veszedelmet is rejt magában, a tanítás eredményét is teljesen lefokozza, mert kora tavasztól késő őszig a tankötelesek nagy részének semmi hasznát sem veheti az iskola. Nagyon üdvös volna legalább átmeneti intézkedésképpen úgy szabályozni ezt a kérdést, hogy a tanügyi és közigazgatási hatóságok egyeznének meg abban, hogy az elkerülhetetlen legeltetést az iskolásgyerekek bizonyos (10-es, 20-as) csoportokban, vagy ami még jobb volna, osztályok szerint, bizonyos napokon végeznék, bár ez a mód is csak ott válnék be teljesen, ahol a községi marhaállomány közösen őrizhető. A munkás-kéz hiánya idézi elő a tömeges *iskolamulasztásokat is*, amelyeknek büntetése nemcsak a tanítóval és a hatóságokkal szemben szülőgyűlöletet, hanem a tanügytől is elidegeníti a szülőket, mert kétségtelenül igaz a ruthén parasztnak azon okoskodása, hogy neki első-sorban élnie kell. Május második felében iskolarelügyelői minőségben a Makoviczán tartózkodtam és akkor nyíltan a szemembe mondta egy szülő, hogy azt akarják-e az urak, hogy a gyermeket egy darab kenyér nélkül s mezítelenül küldje az iskolába? Már pedig ha a gazdaságban nem segíthet, úgy is lesz. A büntetéspénzek behajtása sok

fejtörést okoz a közigazgatási hatóságoknak is. Sok helyen könnyen érthető lanyhasággal is kezelik, s nem egy esetben a legvégső törvényes intézkedés, gyám kirendelése is szükséges volna, ha a beiskolázást minden áron keresztül akarnók hajtani. Sok helyen azonban teljes apáthiával viseli a nép a mulasztásért járó büntetést, mert úgy gondolkodik, hogy a két rossz közül a kisebbiket választja, amikor a büntetés árán fiából legalább fizetett munkása lett.

e) Az iskolafenntartás dologi bajaihoz újabbán személyiek is járulnak. Összeütközések támadnak a ruthén nép és a tanítóság között. Az 1907. évi XXVII. és 1913. évi XVI. törvénycikk és a rájuk vonatkozó miniszteri rendeletek szabályozták a tanítói fizetés kérdését s főképen azoknak a kiszolgáltatása nehezedik teherként e népre. A természetben adott lakás hiányainak pénzbeli pótlása és az eddig nem ismert kertilletmény is újabb teher. A természetben adandó járandóságoknak előleges negyedévi részletekben való kiszolgáltatása sok helyen igen nagy teher, mert ez a szegény nép egész évi munkálkodásából csak egyszer arat s akkor sem biztosan. A régi gyakorlat szerint rendszeren aratás után a lelkészi illet-

ményekkel együtt szedték be a tanítóiakat is s bár ezeknek a mennyiségéhez és minőségéhez is sok szó férhetne, mégis nagyobb zúgolóadás nélkül teljesítette a nép. Az évnegyedekre való beosztás teherként nehezedik a népre, különösen a tavalyihoz hasonló rossz gazdasági esztendőben, amikor jóformán egész éven át vett kenyerén és krumpolin él a nép, sőt az utóbbit a szomszédos Ausztriából, illetve Németországból volt kénytelen vagon számmra hozatni. A hivatkozott törvény egyenlővé tette a felekezeti tanítók kezdő és végső illetményét az állami tanítókéval, de a lakáspénz és családi pótlék s a fizetésnek a fizetési fokozatokon belül való egyenlősítését, illetve a különbszet megadását az iskolafenntartó hitközségekre hárította. Ezek azonban legalább a ruthén vidékeken nemcsak képtelenek megadni ezt, de hallani sem akarnak újabb megterheltetésről, úgy hogy ez ideig az általam bejárt ruthén vidéken egyetlen tanító sem élvez pl. családi vagy fizetéskülönbözeti pótlékot. A tanítószág viszont minden alkalmat megragad, hogy ezen méltányos alapon álló illetményéhez hozzá jusson, annál is inkább, mert a meg lehetős nagy és külön munkát igénylő kántorságért semminemű rekompenzációban sem

részesül, mert a kivétel nélkül szerény kántori jövedelem mindenütt be van számítva a tanítói alapfizetésbe. Más, jobb fekvésű egyházmegyék kántortanítóinak a legtöbb helyen a családi pótlékkal egyenlő kántori többletjövedelem nyújt némi rekompenzációt, vagy legalább remény van arra, hogy a fenntartó hitközségnek a különbözetet megadni módjában áll. Ez a lappangó seb is hovatovább elmérgesedhetik, pedig a ruthén nép körében a tanító nemcsak a kultúrának a terjesztője, hanem a vallástani tanításban való segédkezés, az egyházi énektanítás és a kántori teendők végzése révén egész lelki világának fontos tényezője. A ruthén népre még ma is áll az, amit Fináczy a Neveléstudománytörténetében a középkorról írt: a ruthén embernek szeme is állandó sóvárgással az odaáton, vagyis a túlvilágon függ. Minden eszközzel közre kell tehát működnünk, hogy e nép vallási igényei megfelelő kielégítést nyerjenek. Ebben, az egész ruthénség gondolat- és érzésvilágát uraló kérdésben az iskolának is közre kell tehát munkálkodnia, mert minden olyan akció, amely a ruthén nép felvirágoztatását tűzné ki feladatául, s programjából a vallást kikapcsolná, eleve sikertelen lesz. Nem az elfogultság mondatja

velem e szavakat, hanem a tapasztalat. A ruthén nép százados elhanyagoltságából fakadt az a bizalmatlanság, amellyel az uri osztály, sőt még az ő javát szolgáló intézményekkel szemben is viseltetik. Jellemzésül egy példát hozok fel erre, amely Sárosmegye egyik határszéli ruthén községében történt. A hegyvidéki kirendeltség a legelő javítását ott is programjába vette, de a nép nem-hogy elfogadta volna a segítséget, hanem minden kísérletet megghiúsított, csak amikor látta, hogy a pap szívesen átengedi rétvét a mesterséges trágyázásra s ez nála beválik, akkor kérte ő is a segítséget.

Mindezen anyagi és személyi nehézségek mellett is megállapíthatjuk, hogy a népoktatás terén óriásit haladt a ruthén nép. S ha ez a haladás még nem minden tekintetben kielégítő, ennek egyik oka, amint már említettem, az, hogy az ő kulturális haladása egyáltalán nem volt megalapozva; a másik pedig, hogy az iskolán kívül tovább építve még *egyáltalán nincs*. Az az eredmény, amelyet a ruthén nép iskoláinak 6. osztályú záró vizsgáján tapasztalhatunk, a magyar nyelvi, a magyar történeti, földrajzi és alkotmánytani ismeret tekintetében sok helyen egyenesen meglepő. A baj azonban, az, hogy

ezt a nagy fáradtsággal és kitartással elért eredményt állandósítani (megszilárdítani) bajosan lehet, mert a szülői ház még semmi támogatást sem nyújthat ebben a tekintetben az iskolának s a vázolt bajok miatt az ismétlő iskola sem felel meg hivatásának, gazdasági ismétlő iskolák, valamint ifjúsági egyesületek pedig még egyáltalán nincsenek. Az iskolai könyvtárak is a lehető legkezdetlegesebb stádiumban vannak. Különösen a kél utóbbinak nemcsak a kulturális haladás, hanem a szociális kérdés szempontjából is fontos hivatása volna a ruthénség körében, de ezek szervezése is főképen anyagi akadályokba ütközik, mert az ifjúsági egyesület szervezéséért, vezetéséért a tanítót rekompenzálni nincs miből, a könyvtárak felállítása pedig, miután a tandíj-váltság — amint láttuk — nem igen van meg, már csak azért sem lehetséges, mert az 50 filléres járulékot sok helyen lehetetlen beszedni. Lehetetlen megmagyarázni a népnek, hogy egyszerű formai hiba, vagy az előrelátás hiánya miatt miért kelljen neki sokkal nagyobb terhet viselnie, mint másoknak. Bizonyos működési vagy helyi fizetési pótlékokkal kellene a tanítóság javát édesgetni a felvidékre, hogy az emberi társadalomtól való elszigeteltség,

lenéz gazdálkodás, megélhetés és család-fenntartás gondjai közepette is legyen kedvök szociális működést kifejteni. (így pl. több tanító nem képes iskoláztatni gyermekeit, távol a város, drága is, nincs nevelési segély, ösztöndíj stb.)

Innen ered az a szomorú jelenség is, hogy egyre sűrűbben akadnak iskolaszékek, amelyek sem az iskolai költségvetés, sem az a számadás tárgyalásába nem akarnak befolyni. Hozzájárulásukat és aláírásukat következetesen megtagadják, úgy hogy a közigazgatásnak és a karhatalomnak egyre sűrűbb beavatkozására van szükség, hogy az iskola működésében fennakadás ne álljon be. Sokan közigazgatás államosításától várják a helyzet javulását, amikor egyes iskolai mulasztások kihágásképen lesznek kezelve és rögtön végrehajtva; de félok, hogy a túlságos radikális eljárás a kultúra nagy ügyének lehet róvására. Ezek és több más kisebb-nagyobb kérdés képeznék a ruthén nép tanügyének kényes pontjait, amelyekkel az illetékes tényezők bizonyára a legnagyobb jóindulattal fognak foglalkozni, ha a figyelmet gyakrabban rájuk irányítjuk s ha legjobb tudomásunk szerint közre is működünk, hogy a ruthén kérdésnek ezen, szinte sarkalatos pontja a ép teljes megelégedésére oldassék meg.

Sokan azt gondolják, hogy az összes ruthén népiskolák államosítása megoldaná ezeket a nehézségeket. Tévednek, mert eltekintve attól, hogy a ruthén népmívelésnek csakis a vallás talajából lehet kinőnie s az állami iskolák államosításával a kántori lak és fizetés kérdése lépne előtérbe, mert az állammal való szerződésben ugyan kiköthető az állami tanítók alkalmazásánál a kötelező kántorság, de ez a gyakorlatban a kettős főhatóság, a kántorális és tanítói kötelességek paritása szempontjából igen kevés nyereség. Különben is az államosítás bonyolult és politikai kérdés is és arról csakis egyes esetekben az egyházi és világi hatóságok meg egyezésével lehet szó. Viszont a vázolt bajok legtöbbjét az állami jelleg sem szüntetné meg, mert azok első sorban szociális bajok.

Az a határtalan türelem, párját ritkító vallásosság s hazája iránt való szeretet, amelyet a ruthénben látunk, megfelelő méderbe terelve bámulatos eredményeket hozhat létre. Aki gyakrabban megfordul a ruthén nép körében, az mindezeket személyesen is tapasztalhatja s miután tapasztalta, e jó tulajdonságokban gazdag, de anyagilag nagyon szegény, szellemileg pedig még

sok tekintetben elmaradt népnek igaz barátjává lesz. Aki aztán még közelebb férkőzik e nép lelkéhez, észre veheti, sőt nyíltan is hallhatja tőle, hogy hazaszeretetéért, a haza földjéhez a legmostohább gazdasági viszonyok között is hűséges ragaszkodásáért viszonzásul csak azt óhajtja, hogy őt megértő, megbecsülő vezetői legyenek, akik nemcsak hivatalos ridegséggel, hanem a nép lélek ismeretének birtokában az orvos lelkiismeretességével tartásuk útőerén a kezöket, olyan vezetői legyenek, akik nem egy idegen s talán veszedelmes nációt látnak benne s nem szórják feléje a „büdös rusznyák“ jelzöt, hanem, akik önzetlen munkálkodásukkal beigazolják, hogy tőle a magyar nemzet nemcsak vér és pénz adót kíván, hanem a magyar nemzeti múlt részesévé, az anyagi és szellemi haladás osztályosává akarja tenni ennek a jobb sorsra érdemes népek minden fiát.